

Jordi Castellanos, una vida al servei de la cultura

**(discurs pronunciat a l'Annual Anglo-Catalan Society Conference,
Sheffield, novembre de 2012)**

Si tu no hi ets, a qui m'adreçaré?

Si tu no hi ets, qui ens jutjarà?

Pere Quart, «Mort de Carles Riba»

Benvolgudes i benvolguts,

Primer de tot, voldria agrair a la Louise Johnson —i, amb ella, al conjunt de la Universitat de Sheffield—, a l'Alan Yates i a tota l'Anglo-Catalan Society que hagin trobat l'espai i els mitjans per fer present Jordi Castellanos en aquest congrés poques setmanes després de la seva mort. És aquest un dels millors entorns possibles per recordar-lo i homenatjar-lo. Per molts motius. Primer, perquè la gran passió de la seva vida fou la recerca en l'àmbit de la cultura catalana. I justament avui som reunits aquí per intercanviar els coneixements que produïm en les nostres respectives investigacions sobre temes que en formen part. És el motor bàsic dels congressos com aquest. Castellanos va participar en moltíssims, i en va organitzar i fer possibles molts més. D'altra banda, els congressos anuals de l'Anglo-Catalan Society fan visibles i enforteixen els lligams entre la cultura anglesa i la catalana, uns lligams que Castellanos va col·laborar com pocs a establir. Recordeu que ell fou lector a la Universitat de Durham durant el curs 1971-1972. Des de llavors, mantingué una forta amistat personal i cultural amb Alan Yates que acabaria propiciant una extensa i profunda col·laboració entre la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat de Sheffield —qui us parla avui és un dels fruits d'aquesta col·laboració que Louise Johnson continuà després de la jubilació de Yates. Però Castellanos es preocupà encara més àmpliament de mantenir connectats el món de la recerca en literatura catalana de Catalunya i el d'origen anglosaxó. Quan, per exemple, va organitzar cursos de doctorat a la UAB amb Arthur Terry o Brad Epps com a professors convidats. De fet, en la mort de Terry fou Jordi Castellanos qui s'ocupà de l'acte d'homenatge que se li va fer a la UAB. Culinà amb

la plantació al Campus de Lletres d'una olivera que li està dedicada i dia a dia ens recorda la gran tasca d'aquest extraordinari crític britànic en favor d'una cultura mediterrània.

És, doncs, un homenatge pertinent i justíssim el que retem aquí avui a un dels homes més remarcables de tota la història de la cultura catalana. Això és el que espero que puguin mostrar les meves paraules, ja que el tracte directe amb ell tendia a deixar-ho amagat. Quanta gent es deu haver relacionat amb Jordi Castellanos sense plena consciència de la importància de l'home que tenien al davant! Els pocs —diria que cap— homenatges que li ha dedicat el país pel qual va treballar incansablement en són una prova. I és que en el tracte quotidià, Castellanos era tot el contrari del que la imaginació popular ha tipificat com a gran intel·lectual. Al pol oposat dels homes tibats i amb aires de suficiència, pagadíssims de si mateixos, sense humor i amb vocació d'infeliços, creguts d'un valor que no tenen, tot fum, Castellanos era una persona afable, irònica, humil, amb una passió sempre renovada per la investigació i el coneixement que el feien il·lusionar-se amb cada nou projecte de recerca com si fos el primer. Castellanos callava davant de gent amb menys coneixements culturals que ell perquè sabia que podia aprendre de tot i de tothom. Agraïa qualsevol tipus de comentari encara que el contradigués. L'escoltava amb calma, hi pensava, i l'acceptava o el qüestionava i rebutjava —però això no ho feia mai d'entrada. Encomanava la seva passió per la literatura. Aquest caràcter és sens dubte un dels motius de la seva grandesa intel·lectual alhora que la feia invisible a primera vista. Jordi Castellanos fou un obrer de la cultura. A més, la seva tasca ha estat cabdal perquè es basava en un programa cultural molt concret que ell mateix es va encarregar de definir teòricament i de dur a la pràctica. Es tracta d'un programa de caràcter col·lectiu que Castellanos ha aconseguit que influís tota la cultura del seu temps. Més enllà de la valuosíssima producció concreta que va signar amb el propi nom, la seva obra ha marcat ja per sempre de manera inesborrable el conjunt de la societat i la cultura catalanes.

Jordi Castellanos va començar a realitzar el programa cultural al qual em refereixo des de ben al principi de la seva carrera professional, en la dècada dels setanta. Havia estudiat Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona entre 1965 i 1970, alhora que era alumne de Joquim Molas als Estudis Universitaris Catalans. Recentment, en el

vuitantè aniversari de Molas, recordava la importància d'aquest mestratge. Explicava que havia estat cabdal per ell la presència d'algú capaç d'aportar «una concepció d'allò que han de ser una cultura i una literatura d'un país normal»; o, especificava, «dit d'una altra manera: què ha de ser un país normal que té una cultura i una literatura pròpies. I això, en els cinquanta, seixanta o setanta, era una cosa gairebé revolucionària». Remarcava que Molas sempre havia «tingut al cap un model cultural i les vies per aconseguir realitzar-lo. Un model i un programa, per a l'actualitat i per a la història de la literatura». Semblava talment que Castellanos parlava d'ell mateix que, com anirem veient, va tenir al cap un programa cultural i va aconseguir realitzar-lo de manera molt influent.

Després de formar-se a la UB i als Estudis Universitaris Catalans, Castellanos passà per Durham i, tot just tornar a Catalunya, es llançà a una intensíssima activitat cultural de la qual destaquen els projectes col·lectius endegats com a inici de la construcció de la història de la literatura catalana. Hem de pensar que aquesta no havia pogut projectar-se amb ambició fins llavors perquè el règim franquista havia prohibit, perseguit i intentat liquidar la cultura catalana. Sense suport públic i institucional, una tasca tan complexa i que requereix tant de temps i esforços col·lectius com la d'establir un relat d'història literària de referència esdevé impossible. És per això que la cultura catalana arribava a la dècada 1970 amb una mancança fonamental que el programa pioner de Castellanos, derivat del precedent de Molas i superant-lo, pal·liaria definitivament al llarg de les dècades següents.

Així, el 1972 començà a exercir de professor a la UAB. Allà fou successivament professor interí, titular i catedràtic, una feina que li va permetre posar en pràctica un dels aspectes fonamentals del seu programa: l'articulació d'un col·lectiu dedicat a la recerca en literatura catalana contemporània. Ell fou qui va aconseguir aglutinar investigadors de la talla d'Enric Cassany, Josep M. Balaguer, Maria Campillo o Jaume Aulet als quals s'anirien afegint, a més del company Manuel Jorba, els successius deixebles —més o menys directes— Margarida Casacuberta, Núria Santamaria, F. Xavier Vall, Víctor Martínez-Gil, Pep Paré, Neus Real, Teresa Iribarren, Olívia Gassol, Antoni Isarch, Marc Comadran, Martí March i tants d'altres. D'aquesta manera es va anar formant el que, com veurem més endavant, és actualment el Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània.

Però no avancem esdeveniments. Som als anys setanta i Castellanos torna del lectorat. A més d'entrar a treballar a la UAB, es posa immediatament a codirigir amb

Molas la col·lecció «Antologia Catalana», un projecte de gran envergadura pensat per posar a l'abast d'un públic lector que n'havia romàs al marge per motius de repressió política textos cabdals de la història de la literatura catalana. Hi eren editats, a més, amb estudis introductoris molts dels quals, avui dia, encara són de referència. Era una manera portentosa de començar a omplir un buit fonamental en la relació entre la societat catalana i la seva literatura.

Una altra fou la *Guia de literatura catalana contemporània* que Castellanos edità el 1973. Ell mateix, que la presentava com «un instrument que serveixi d'orientació en el coneixement i en la lectura de la literatura catalana produïda entre 1900 i 1970» (p. 7), exposava en quin sentit era un llibre que pretenia compensar una mancança històrica capital:

No és cap secret que la nostra literatura manca d'una tradició acadèmica que pugui proporcionar al possible lector no introduït uns criteris segurs de selecció i, en darrer terme, de lectura. No és cap secret que els estudis de conjunt de la literatura catalana contemporània són escadussers i, sovint, introbables per al profà. [p. 10]

És aquesta «tradició acadèmica» allò que Castellanos es proposa construir amb més consciència que ningú. Sense ell, actualment no seria tan complexa, àmplia i influent. Va contribuir decisivament a fer-la possible amb els objectius que ja exposava aquí: dotar la societat i els individus d'instruments per a conèixer, fer-los capaços d'assumir un llegat literari que ens fa més humans, comprensius i lliures, i que ens permet avançar cap a un món millor.

Una altra de les vies de realització d'aquest programa fou la fundació, el 1974, al costat de Joaquim Molas, Josep M. Benet i Jornet, Enric Sullà i Josep Murgades de la revista de llengua i literatura *Els Marges* —de la qual ha estat redactor des del primer moment i codirector des del número 43, de febrer de 1991, fins ara. Es dotava així la societat d'un instrument que ha resultat fonamental per difondre nous coneixements històrics, teòrics o literaris, i per debatre públicament sobre aspectes diversos de la tradició literària, la creació contemporània o l'encaix entre llengua, literatura i societat a Catalunya —en aquest sentit cal recordar la intensa polèmica que provocà un famós text col·lectiu d'*Els Marges* titulat «Una nació sense estat, un poble sense llengua».

Podrien anar-se enumerant activitats d'aquesta mena fins que, ja en la nova dècada 1980, culminaren dos dels projectes d'investigació més reconeguts de Castellanos: l'any 1981 es doctorà en Filologia Catalana defensant la tesi *Raimon Casellas i el modernisme*, editada el 1983, reeditada el 1992, i encara avui estudi de

referència del modernisme català; i entre 1986 i 1988 apareixien els volums 8 i 11 de la part moderna de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Martí de Riquer, Antoni Comas i Joaquim Molas, amb substancioses col·laboracions de Castellanos. S'arribava així a l'establiment d'un dels relats més necessaris, però que havien resultat més difícils d'assolir, de la cultura catalana.

Com ja he dit i han insinuat algunes de les citacions que he fet, totes aquestes activitats, així com les que realitzà posteriorment, responien a un programa cultural molt coherent i ben definit. Castellanos tenia una idea precisa de com havia de ser la cultura catalana per tal que fos una cultura normalitzada dins la seva societat i homologable a qualsevol de les cultures occidentals amb estat propi. Una cultura així té un dels pilars fonamentals en la investigació de la pròpia tradició literària, en la producció de coneixements a partir d'aquesta i sobre aquesta, en la seva actualització a través del coneixement històric rigorós. Que això es produís de manera constant i sistemàtica en un país en què, fins llavors, havia estat impossible, fou el principal objectiu de la lluita de Castellanos. I així ho va formular, ben explícitament, en diversos dels seus textos que podem considerar teòrics. Voldria destacar-ne tres que resulten especialment significatius perquè apareixen amb una mateixa distància temporal entre si. Castellanos hi defineix i actualitza el seu programa cultural adaptant-lo a les noves circumstàncies de cada nova dècada. I és que, ben curiosament, deu anys exactes separen cadascun dels textos als quals em referiré, publicats el 1982, el 1992 i el 2002.

El primer és l'article «Funció actual de la història de la literatura» (1982). Consisteix en una defensa de la necessitat de fer història de la literatura i de divulgar el patrimoni literari, en part com a resposta als atacs dels creadors contemporanis que consideraven els historiadors de la literatura «arqueòlegs profanadors de sepulcres, escorcolladors de mòmies venerables, sempre ignorants de la vida que brolla al vostre costat» (p. 26). Contra aquests clams que malauradament encara es produeixen avui dia —demostrant que els perills que amenacen ara la literatura catalana són paradoxalment conseqüència de si mateixa—, Castellanos defensà sempre la necessitat de fer present el passat literari. És l'única via possible per a la plena culturització de la societat, dels homes i les dones d'avui, dels escriptors que es neguen a conèixer profundament la pròpia tradició —i les obres que acostumen a produir són l'evidència de les

conseqüències negatives d'aquest fet. Així, a «Funció actual de la història de la literatura», escrivia:

En la literatura francesa o anglesa, editar un Chaucer, un Dickens, un Balzac o un Romain, no escandalitza ningú. És una via per actualitzar les lectures en una constant revisió que les converteix en tradició actuant i, doncs, en tradició viva. [...] La història de la literatura té la funció d'establir un pont entre el passat i el present i, no cal dir-ho, tota mena de pont, tota mena de tradició, s'estableix i se sosté des del present: la feina d'historiar la literatura, vulgui o no vulgui aquell qui l'exerceix, és una feina actual, feta des del present i en funció del present. [p. 29]

Aquesta fou la base inamovible del programa cultural de Castellanos: la seva convicció que l'historiador de la literatura exerceix una tasca fonamental per al seu entorn immediat, per a la societat present. El mateix Castellanos actualitzava aquestes paraules gairebé trenta anys més tard en funció del nou present del segle XXI:

Al capdavant, nosaltres, en aquest inici del segle XXI, com aquells homes dels anys trenta, som, mal que ens pesi, dins de la història, i això ens obliga, des del coneixement més o menys profund, més o menys actualitzat, que puguem tenir del nostre passat cultural i literari, a rellegir èpoques, autors i obres, per tal que en rellegir-los històricament, és a dir, en intentar comprendre'ls dins del seu temps i des del nostre coneixement actual del seu temps, i des de la nostra perspectiva i amb les nostres eines, n'oferim una nova imatge que ens els acosti (les èpoques, els autors i les obres) a l'actualitat. [«L'herència modernista en la narrativa d'Espriu: un camí cap a l'expressionisme», p. 19-20]

Contra les proclames conservadores de les essències ahistòriques, actualitzades en les teories sobre la fi de la història o la posthistòria, la convicció de Castellanos continuava essent la de la necessitat de conèixer i situar-se històricament. Perquè, es vulgui o no, la vida humana i els seus productes esdevenen dins del que anomenem història i, per tant, només poden ésser plenament coneguts i compresos en relació amb aquesta. Així com un tal coneixement també es produeix dins la història —en el moment present d'aquesta i per a aquest moment present. De manera que, igual que l'objecte de coneixement, el seu subjecte resta sotmès a progrés, variabilitat i contingències. Per això és tan important renovar constantment el coneixement. Per això era tan necessari que la comesa endegada per Castellanos no es convertís en una simple tasca d'erudició individual, sinó en tot un programa que impliqués el màxim de gent possible i pogués assolir així la desitjada renovació constant. Castellanos no va acceptar mai que les seves recerques posessin punt i final al tema investigat. Ans al contrari, va incitar molta gent a ampliar-les i continuar-les per camins molt diversos. I n'acceptava humilment

comentaris i correccions. Tampoc no vull dir que treballés amb la convicció de poder ser immediatament superat. Em sembla que Castellanos era perfectament conscient de la precisió, el gran abast i la perfecció analítica a què van arribar les seves investigacions. Però no les plantejava pas com una destinació infranquejable, sinó com la base imprescindible sobre la qual ara nosaltres podem avançar, especular, caure i aixecar-nos de nou. Castellanos és el gegant sobre el qual nosaltres, nans, podem enfilarnos sempre per veure-hi més enllà. Ho exposo amb aquesta imatge del progrés en el coneixement, d'antiquíssima tradició, perquè em serveix per demostrar a la pràctica el que estic dient. I és que la reprenc d'un text del mateix Castellanos. M'enfilo a la seva espatlla aixecada sobre les dels seus predecessors. Ell l'escrivia en una nota de 2009 apareguda a *Els Marges* en què precisament denunciava que «les figures del passat se'ns han desdibuixat, i les actuals no existeixen. Com si els nans enfilats a l'espatlla dels gegants haguessin perdut peu o els gegants se'ns haguessin desinflat». Heus ací exposat altre cop el nucli del programa de Castellanos: redibuixar les figures del passat, inflar públicament els gegants literaris de la tradició, per tal que exerceixin de pilar social, de justificadíssim referent col·lectiu, en uns temps en què la literatura perd la seva necessària centralitat. No és una tasca titànica digna d'un autèntic gegant?

Tot això que, com veiem, Castellanos anà reprenent al llarg de la seva trajectòria, ja apareixia clarament plantejat el 1982 a «Funció actual de la història de la literatura», que fou actualitzat el 1992 en el segon article al qual volia fer referència, «El clos matern dels clàssics». Castellanos hi repassava les causes històriques que han fet de la literatura catalana una institució feble, sense clàssics consolidats, a diferència del que succeeix en cultures com l'anglesa o la francesa. La burgesia moderna d'aquestes va començar, el segle XVIII, a construir els clàssics literaris com a «referents que barregen en dosis iguals orgull nacional i funció educativa, com a models de llengua i referents culturals» (p. 8-9). Una tasca que la burgesia catalana no va assumir i que el franquisme va coartar definitivament en imposar sobre la nostra cultura els propis clàssics espanyols reinterpretats ideològicament —dels catalans autoritzà només els medievals, en tant que precedents del segle d'or espanyol, i algun de contemporani convenientment folkloritzat. Aquestes circumstàncies històriques conduïren a una situació en què la literatura catalana era vista com a provinciana, folklòrica, inferior —prejudici desgraciadament encara viu entre molts catalans. És contra aquest estat de la qüestió que

es feia més necessari que mai l'estudi seriós, crític i universitari de la literatura catalana. Un cop més, doncs, Castellanos la defensava com a eina de construcció social present:

Que el corpus literari català no sigui una pura curiositat arqueològica, que compleixi una funció emblemàtica i referencial, cultural i formativa (en el sentit d'adquisició d'experiència manllevada i de responsabilització personal en allò que la literatura aporta com a via de comprensió i participació social), tot això, depèn, en bona part, de la capacitat de revisió crítica que generin les altes instàncies universitàries. [...] perquè és la universitat l'encarregada de la investigació històrica.

La funció de la recerca universitària en aquest camp és, per tant, l'establiment de ponts de diàleg entre el passat i el present de l'única manera eficaç possible: intentant rigorosament de conèixer i entendre el passat i d'establir les seves línies evolutives. [p. 13]

Finalment, el tercer text en què Castellanos anà actualitzant tota aquesta definició tan coherent del seu programa fou la lliçó inaugural del curs acadèmic 2002-2003 de la UAB, titulada *Quan les torres cauen. Reflexions entorn de la crisi de les Humanitats*. Hi denunciava el preocupant descrèdit públic en què havien caigut les humanitats i defensava l'alt valor social que tenen. Per fer-ho, repassava el paper clau que havia jugat al llarg del segle XX la cultura en la construcció d'una societat catalana moderna —amb el Modernisme, el Noucentisme, la resistència al franquisme, el realisme històric. Es feia així evident que la millor defensa de la necessitat de la literatura és fer-ne la història amb rigor i consciència. El coneixement de la història de la literatura catalana demostra per si sol la importància social, cultural, humana, que tenen les humanitats. Per tant, també demostra, sense que li calgui arribar a l'especulació teòrica o política, la necessitat de la investigació acadèmica en l'àrea de la història de la literatura. De fet, «sobre aquesta base la “cultura humanística” i les “humanitats”, la filologia, la història, van viure uns anys en què ningú no els discutia la seva funció social, la seva utilitat. En els darrers quinze, vint anys, però, moltes coses han canviat. I el prestigi de la filologia, per esmentar un cas extrem, n'ha sortit clarament tocat» (p. 18-19). Contra això, Castellanos demostrava a través d'exemples històrics concrets que

justament perquè l'home està dotat d'imaginació i és capaç de crear símbols, és també capaç de canviar l'univers, de dominar la natura, de crear-se el seu propi futur. Més encara: els símbols més elevats, els artístics i literaris, convertits en referents socials, culturals, són capaços de canviar mentalitats i societats. [...] la creació artística, la imaginació, el llenguatge, són capaços de transcendir les nostres limitacions. Símbols, veus, camins oberts cap a l'alteritat: això és l'art; això és la literatura, això és la història. Veus que ens ensenyen, pel sol fet d'existir, allò que és bàsic en la societat

contemporània: la diversitat, la diversitat de punts de vista, la diversitat de mirades, la diversitat àdhuc de llengües. [p. 21]

Totes les activitats i projectes que dugué a terme Castellanos foren una esplèndida realització del programa cultural que defineixen les idees exposades en aquests articles. Em sembla que hi ha molt pocs homes o dones de cultura —als Països Catalans, gairebé cap, però molt pocs si mirem el conjunt de les civilitzacions occidentals— que hagin estat capaços de dissenyar, concretar, defensar i realitzar un programa de tanta envergadura i incidència social.

Així, si ja m'he referit a algunes de les activitats amb què fou dut a la pràctica al llarg de les dècades 1970 i 1980, m'agradaria ara esmentar-ne algunes de les posteriors. La vinculació universitària va servir a Castellanos, òbviament, per consolidar la seva intensíssima dedicació personal a la investigació i exposar-ne els resultats que en treia a les aules de la UAB. A més, però, també li va permetre continuar el vessant més explícitament cívic de la seva tasca. Si com a estudiant havia format part del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona i s'integrà al Front Nacional de Catalunya, poc després esdevingué un militant de la cultura. Lluità per una societat més culta en la qual el coneixement esdevé formador de consciències i arma alliberadora. Per això, des de la universitat fou un dels qui més treballà perquè es construís un sistema educatiu digne en totes les etapes escolars. En són una mostra els diversos articles que sobre aquesta qüestió signà al diari *Avui*. Com ara «Didactisme versus didàctica», on denunciava l'actual «estructura de l'ensenyament que porta l'estudiant a adoptar actituds passives», per tal de reivindicar l'ensenyament com a «procés de formació de la pròpia personalitat i, doncs, d'adquisició del sentit de la responsabilitat». O bé l'article «L'ensenyament de la literatura. Parlem-ne», una crítica a la mala organització de les matèries de llengua i literatura en l'ensenyament secundari, acompanyada d'una proposta de resolució d'alguns dels problemes que planteja. Són un tipus d'actuacions i reflexions que desembocaren en la publicació del manifest «¿Cap a on van la llengua i la literatura a l'ensenyament secundari?», escrit amb J. Aulet, A. Carbonell, M. Gustà, J. Macià i T. Muñoz. Comptà amb unes tres-centes adhesions i fou reprès a «¿Por qué no enseñamos a leer?».

A més, com ja he apuntat abans, a la UAB Castellanos creà el Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània. Des de l'inici de les seves activitats l'any 1992 fins al dia d'avui, n'ha estat no només l'investigador principal, sinó l'autèntica ànima. Aquells que n'hem format part sabem que ha estat la insistència de Castellanos, la seva voluntat que actuéssim com a col·lectiu unit —i hem de reconèixer que no sempre hi hem estat a l'alçada—, la que ha permès tirar endavant activitats com els diversos congressos que s'han organitzat, els llocs web que posen a disposició gratuïta de tota la societat alguns dels coneixements produïts pel grup o els llibres col·lectius d'aquest.

També fou dins del GELCC que es desenvolupà Traces, una base de dades que recull informació de llengua i literatura catalanes, nascuda l'any 1987 també de la concepció directa de Jordi Castellanos. Actualment ha esdevingut una eina imprescindible per a la recerca, ja que permet accedir mitjançant internet a desenes de milers de registres bibliogràfics sobre qualsevol tema relacionat amb la llengua i la literatura catalanes. Posa a l'abast de l'investigador tots els precedents bibliogràfics de la seva recerca fent així possible que el coneixement no deixi d'avançar pres en una navegació circular entorn a unes mateixes qüestions.

La vinculació universitària i el GELCC han permès així mateix donar ple rendiment a la cura que Castellanos demostrà sempre envers el patrimoni cultural català. Per exemple, fou a través d'ell que el fons personal de Pere Calders quedà dipositat a la UAB, on ha estat catalogat, estudiat i posat a disposició de tots els investigadors. Paral·lelament, el GELCC ha potenciat l'estudi de l'obra d'aquest escriptor amb l'organització de dos simposis internacionals dedicats a «Pere Calders i el seu temps» (2000 i 2012). En relació amb això, vull posar un altre exemple que em sembla especialment revelador. Fa menys d'un any, quan ja estava malalt i acabava de ser operat, Castellanos encara era una de les persones que s'ocupava directament del fons de Sebastià Sánchez-Juan que la família d'aquest poeta havia llegat feia poc a la UAB. I és que, mentre va viure, no hi va haver res que aconseguís distanciar Castellanos de la seva entrega absoluta al patrimoni cultural català.

Voldria que quedés molt clar que en aquests projectes hi ha participat moltíssima gent. Cada cosa que s'hi ha fet no l'ha fet Jordi Castellanos ell tot sol. Això seria impossible. I no tindria altre mèrit que el de l'artesà infatigable. Si, evidentment, ja és prou mèrit, Castellanos ha estat encara molt més. Precisament perquè, sense plantejar-

ho de manera personalista, sense exercir un poder directe basat en les jerarquies socials i econòmiques, ha sabut aglutinar molta gent i posar-la a treballar al servei de la societat i la cultura catalanes d'acord amb el programa que ell tenia perfectament definit per a aquestes. Era tan just i necessari, que convencia la intel·ligència sense necessitat de vèncer les persones. Moltes de les coses que es fan avui dia en la cultura catalana —jo diria, sense dubtar-ho ni un instant, que les millors— duen més o menys visible la petja d'aquest seu programa. Penseu ara sincerament de quanta gent que coneixeu es pot dir que hagin aconseguit això i us podreu fer una petita idea del que significa la pèrdua d'aquest gran home pel conjunt de la societat catalana.

Com he dit en començar aquest discurs que ja s'acosta a la fi, Jordi Castellanos mostrava una il·lusió i una passió encomanadisses per cada nova recerca que empenia. En aquest sentit, la seva actitud era de nou contraposada a un altre dels estereotips més populars, el del professor universitari acomodat i cansat d'anys de treballs rutinaris. Per això, a més dels projectes col·lectius que ha engegat ell i queden oberts —*Els Marges*, el GELCC, *Traces*, una nova *Història de la literatura catalana* del Modernisme als anys cinquanta que comporta una revisió i actualització dels coneixements establerts—, també ens deixa molta obra inèdita que, d'una manera o altra, caldrà donar a conèixer. El rigor i la immensa acumulació de coneixements dels quals sorgeixen les seves recerques és molt difícil que es repeteixin mai més en la nostra cultura. No és un plany apocalíptic, sinó una simple constatació. Se seguiran —ja s'estan— produint coneixements rigorosos, interessants, necessaris. Sens dubte. Altrament, tota la seva tasca tal com l'he descrita hauria estat en va. Però per tal que les noves investigacions siguin autènticament productives i un avenç socialment útil hem de poder conèixer a fons, assimilar i assumir tota l'obra de Castellanos. Només així tindrà el ple sentit que busca i nosaltres, com a societat i cultura, el nostre.

Per aquest motiu m'agradaria fer un petit esment final a l'obra encara inèdita de Jordi Castellanos. Primer de tot, a un gran projecte en el qual ha treballat al llarg de tota la seva vida, una *Història i crítica de la novel·la a Catalunya*. Si s'aconsegueix que s'editi és probable que, malgrat que pugui ser fragmentària en alguns punts, acabi consolidant-se com l'estudi més documentat i profund que hagi existit mai de la novel·la catalana entre el Modernisme i la guerra civil. D'altra banda, una de les línies

d'investigació que Castellanos estava desenvolupant recentment era ja l'estudi de com s'havia produït la construcció de la història de la literatura catalana entre la dècada 1940 i l'actualitat. Ho havia mostrat parcialment l'extraordinari «Modernitat, Modernisme i la invenció de la història de la literatura catalana» i és en procés d'edició un article que el complementa analitzant la reinvenió que es va fer del Modernisme en la premsa catalana de la immediata postguerra. També va deixar enllestit un estudi sobre «Lluís Domènech i Montaner i els Jocs Florals» acompanyat de l'edició de diversos textos vinculats a aquest certamen —molt probablement ho podrà publicar *Els Marges*. L'últim article que va escriure, però, va ser un altre, una lectura de *L'ombra de l'atzavara* a la qual ja pot accedir tothom perquè s'acaba de publicar al volum del GELCC coordinat per Maria Campillo *Llegir l'exili*.

Jordi Castellanos, doncs, no ens ha abandonat del tot. No ho farà mai la petja que ha deixat en la cultura catalana. Però més ençà d'això, encara ens falta descobrir una bona part de la seva obra. I és ben segur que els que hem quedat aquí ho farem. Almenys aquells que hem assumit la seva gran lliçó, la necessitat de lluitar per a una societat que tingui un dels pilars fonamentals en la cultura. Voldria acabar amb unes paraules de Castellanos que justament fan referència a això. Provenen de la darrera entrevista que se li va fer i crec ens deixen un bon retrat d'ell, simple i clar:

Jo sóc de la gent que he cregut i que crec que una bona formació cultural i la via de la lectura i de l'aprenentatge és una de les formes no només de dignificar la vida sinó també d'igualar la societat. [...] jo he cregut molt, i crec, en la cultura.

Moltes gràcies.

Jordi Marrugat

Referències bibliogràfiques:

Guia de literatura catalana contemporània, Barcelona: Edicions 62, 1973

«Una nació sense estat, un poble sense llengua» [amb Joan A. Argente, Manuel Jorba, Joaquim Molas, Josep Murgades, Josep M. Nadal i Enric Sullà], *Els Marges*, núm. 15 (gener de 1979), p. 3-13.

- «Funció actual de la història de la literatura», dins *Història i crítica de la literatura catalana avui*, Barcelona: Edicions 62, 1982, p. 25-43
- Raimon Casellas i el modernisme*, Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983
- «La poesia modernista», «L'escola mallorquina», «La novel·la modernista», «Víctor Català», dins *Història de la literatura catalana. Part Moderna*, vol. VIII, Barcelona: Ariel, 1986, p. 247-323, 325-377, 481-578, 579-623
- «La novel·la» [amb Maria Campillo], dins *Història de la literatura catalana. Part Moderna*, vol. XI, Barcelona: Ariel, 1988, p. 45-117
- «El clos matern dels clàssics», dins *Cicle de teatre clàssic català*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992. Recollit a: *Literatura, vides, ciutats*, Barcelona: Edicions 62, 1997, p. 7-17
- «Didactisme versus didàctica», *Avui*, 12-11-2000, p. 23
- «L'ensenyament de la literatura. Parlem-ne», *Avui*, 25/26-12-2000, p. 15
- Inauguració del curs acadèmic 2002-2003. Lliçó inaugural "Quan les torres cauen. Reflexions entorn de la crisi de les Humanitats"*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2002
- «¿Cap a on van la llengua i la literatura a l'ensenyament secundari?» [amb J. Aulet, A. Carbonell, M. Gustà, J. Macià i T. Muñoz], *Avui*, 21-12-2004
- «¿Por qué no enseñamos a leer?» [amb J. Aulet, A. Carbonell, M. Gustà i T. Muñoz], *La Vanguardia*, 12-1-2006, p. 22
- «L'herència modernista en la narrativa d'Espriu: un camí cap a l'expressionisme», *Indesinenter*, núm. 4 (2009), p. 19-42
- «En la mort de Carles Riba», *Els Marges*, núm. 88 (primavera de 2009), p. 5-6
- «Modernitat, Modernisme i la invenció de la història de la literatura catalana», dins *Concepcions i discursos sobre la modernitat en la literatura catalana dels segles XIX i XX*, Lleida: Punctum i GELCC, 2010, p. 223-245

«Projectar un país normal» [dossier «Joaquim Molas, vuitanta anys»], *Serra d'Or*, núm. 618 (juny de 2011), p. 21-23

«*L'ombra de l'atzavara*: un viatge especial a l'alteritat», dins *Llegir l'exili*, Barcelona: L'Avenç i GELCC, 2011, p. 223-236.

«Jordi Castellanos. La literatura com a investigació permanent» [entrevista de Josep M. Muñoz], *L'Avenç*, núm. 379 (maig de 2012), p. 18-30

«Postguerra: del “1900” al Modernisme. La reinvençió d'un moviment», dins *Postguerra. Reinventant la tradició literària*, Lleida: Punctum i GELCC [en premsa]

«Lluís Domènech i Montaner i els Jocs Florals» [inèdit].